

22. Losovitskii P.S., Kalenyuk S.M. Changes in the Properties of Southern Chernozem upon Long-Term Irrigation with Saline Water / **Great Britain**, Birmingham, AL, ETATS-UNIS. Eurasian soil science. 2001. Vol. 34, no 4, – pp. 478-495.

УДК 631.67:631.445.51

МОНІТОРИНГ ГУМУСНОГО СТАНУ ҐРУНТІВ ІНГУЛЕЦЬКОЇ ЗРОШУВАЛЬНОЇ СИСТЕМИ

ЛОЗОВЦЬКИЙ П.С., к. техн. н., с.н.с
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, географічний факультет

Вступ. Ґрунти різних типів, як і різних рівнів окультурення, суттєво різняться за кількісним умістом і якісним складом органічної речовини. В даний час є багато методів, які характеризують склад і властивості органічної речовини Ґрунту.

Важливішими показниками стану гумусових речовин у Ґрунтах є: 1) розподілення у профілі; 2) вміст гумусу у верхньому мінеральному горизонті (0-20 см), %; 3) тип гумусу у верхньому горизонті за відношенням $C_{гк}/C_{фк}$; 4) запаси гумусу у шарі 0-20 см, т/га; 5) збагачення гумусу ароматичними фрагментами за вмістом вуглецю, %; 6) збагачення азотом за ваговим співвідношенням C:N; 7) вміст гідролізованого азоту %, до загального; 8) вміст у гумусі вільних гумінових кислот, % до суми гумінових кислот; 9) вміст гумінових кислот, зв'язаних з кальцієм, % до суми ГК; 10) вміст нерозчиненого залишку, % до загального гумусу [12, 29].

Завдяки надходженню рослинних залишків і їх перетворенню в Ґрунтовий гумус, органічна речовина Ґрунту безперервно відновлюється. В складі органічної речовини Ґрунту тисячі сполук, середній час існування яких змінюється від доби до сотень і тисяч років. Органічна речовина Ґрунту знаходиться в наступних формах: 1) майже не розкладені, або слабозрозкладені залишки; 2) органічні залишки в стадії глибокого перетворення, які незброєному оку спостерігача видаються у вигляді однорідної пухкої чорної маси перегною; 3) під мікроскопом не спостерігається слідів рослинних тканин, а видно специфічне Ґрунтове органічне утворення - гумус. Це аморфні, прозорі й слабозабарвлені в жовто-бурий колір утворення, погано прозорі мають більш темний колір, цементують і склеюють мінеральні частинки Ґрунту [3, 34].

Значною мірою на вміст гумусу й зміну його запасів у профілі Ґрунту в часі впливає господарська діяльність. Так, на зрошуваних

землях уміст гумусу при тривалому періоді зрошення у верхніх горизонтах ґрунту знижується, накопичуючись у нижніх. Саме зміну вмісту й запасів гумусу у ґрунтах ІЗС за 50 літній період зрошення розглянемо в цій публікації.

Природні умови. Територія зрошуваного масиву, представлена четвертинними лесовими суглинками суглинистого гранулометричного складу, загальною товщиною від 8-10 до 25-35 м. Суглинки підстилаються важкими третинними червоно-бурими глинами, перешарованими пісками; нижче залягають понтичні вапняки [8, 16, 20, 26, 33].

ґрунтовий покрив масиву складають чорноземи південні середньо - і важко суглинкові (65 % території), темно-каштанові слабко й середньо осолонцьовані ґрунти (20 %). В подах, подоподібних зниженнях розвинені лучно-чорноземні солонцюваті ґрунти.

Характеристику ґрунтів дослідних ділянок Інгулецької зрошувальної системи приведено у багатьох опублікованих роботах [8, 16, 20-22, 24, 26, 31, 33].

В геоморфологічному положенні багато ділянок (2,7,9,10,11, рис. 1) розташовані на річковій терасі і мають хорошу природну дренажність, що сприяє підземному відтоку частини ґрунтових вод.

Рис. 1. Схема розміщення дослідних ділянок на Інгулецькій зрошувальній системі: 1 – радгосп "40-років Жовтня", 2 - Миколаївська сільськогосподарська дослідна станція; 3 – радгосп "ХХ з'їзду КПРС", 4 – радгосп "Маяк", 5 - радгосп "Червоний Прапор", 6 – радгосп «Перемога», 7 - радгосп ім. Кірова, 8 – підсобне господарство Інституту землеробства південного регіону, 9 – радгосп «Білозерський», 10 - радгосп «Приозерний, 11 - радгосп «Городній Велетень»

Об'єкти досліджень. Інгулецька зрошувальна система будувалася у 1951-1963 роках і на той період була першою великою інженерною системою Півдня України. Загальна площа зрошуваних земель 62,8 тис га. Зрошення запроектоване і побудовано розрізним, окремими ділянками від 250 до 2700 га, у 54 господарствах Миколаївської і Херсонської областей і складає в середньому 20-30 % від загальної площі орних земель, що призвело до значного збільшення довжини зрошувальної мережі.

Основна особливість Інгулецької зрошувальної системи - насипні канали. Обумовлено це тим, що прив'язані до них площі зрошення переважно без схилів.

Відсутність досвіду проектування, повоєнні труднощі, що виникли в процесі будівництва, а також прагнення знизити розмір початкових капіталовкладень, навіть на шкоду технічному рівню системи і її експлуатаційних показників, відбилися в наступному на гідрогеолого-меліоративному стані системи. На системі не було передбачене протифільтраційне облицювання каналів і колекторно-дренажної мережі.

Втрати води на фільтрацію зі зрошувальної мережі, що складала до 44 % від водоподачі, науково необґрунтовані високі поливні (1000-1500 м³/га) і зрошувальні (5000-8000 м³/га за вегетацію) норми сприяли підвищенню рівня ґрунтових вод, заболочуванню приканальних зон і не спланованих резервів. У зоні впливу розподільчих каналів спостерігалось підвищення рівня ґрунтової води до 1-1,5 м у рік і, поступово, із меншою інтенсивністю цей процес поширився на всю територію. Відсутність дренажу і значні втрати води з каналів на фільтрацію вже в 1961 р. призвели до підтоплення ряду населених пунктів і подових понижень.

Слід зазначити, що до початку зрошення ґрунтові води на масиві залягали на глибині 6-15 м від поверхні [16].

У зв'язку з незадовільною меліоративною обстановкою, що створилася, і поганим технічним станом зрошувальної мережі з 1961 по 1973 рік проводили роботи з технічного вдосконалювання системи. Результатом прорахунків проектування були витрати на технічне вдосконалювання, що склали на 1.01.85 року 118,5 млн крб. при початковій вартості системи 36,7 млн руб, а загальна вартість 1 га зрошуваної площі зросла з 609 до 2475 крб [13].

Після реконструкції зрошувальної системи (облицювання каналів, побудови горизонтального дренажу і водозбірно-скидної мережі, захисту сіл від підтоплення) у 1973 році були переглянуті поливні і зрошувальні норми, що аж до 1993 року на системі підтримували промивної тип водного режиму і складала, відповідно, 500-750 м³/га, і 2000-5800 м³/га. Починаючи з 1993 року, у зв'язку з введенням на

зрошувальних системах України ресурсозберігаючої і ґрунтозахисної технології вирощування сільськогосподарських культур, різко скоротилася кількість поливів, що призвело до зниження майже на половину зрошувальних норм. Крім того, у багатьох господарствах частину поливних земель перевели в розряд незрошуваних. Все це призвело до зміни еколого-меліоративного стану ґрунтів у зоні зрошення.

Для зрошення земель використовується змішана інгулецька й дніпровська вода, хімічний склад якої (вивчали уніфікованими методами) обумовлений співвідношенням забраних об'ємів дніпровської води з об'ємами скинутих високомінералізованих шахтних вод Кривбасу. Результати вивчення якості води в джерелі зрошення, режим зрошення, зрошувальні й поливні норми викладені в роботах [8, 15, 16, 18-23, 26, 36, 37 і ін.].

На території зрошувальної системи в господарствах "40 років Жовтня", "ХХ з'їзду КПРС". "Маяк", "Червоний Прапор", "Приозерний", "Білозерський", "Перемога", ім. Кірова, підсобному господарстві Інституту землеробства південного регіону, Миколаївській сільськогосподарській станції, де з 1957 р. проводяться тривалі дослідження, вивчали вплив зрошення слабомінералізованою водою на зміну гумусового стану й родючості ґрунтів за 50-літній період зрошення (рис. 1). При цьому, порівнювали показники ґрунтів, отримані в 1962, 1966, 1987, 1992, 1998 [8, 16, 20, 21, 22, 24, 26, 33] і 2007 роках з аналогічними за 1957 (до початку зрошення) і з показниками незрошуваних ділянок [27, 33].

У господарстві "Городній Велетень" Білозерського р-ну Херсонської обл. вивчали вплив зрошення водою річки Дніпро на зміну гумусового стану ґрунтів.

На дослідних ділянках витримували вимоги агротехніки: терміни обробітку ґрунту, посіву сільськогосподарських культур, режими зрошення, норми й терміни внесення органічних і мінеральних добрив, хімічних способів захисту рослин від шкідників, хвороб і бур'янів, термінів збору врожаю [14].

Методика досліджень. При проведенні досліджень використані основні загальнонаукові методи: експеримент, спостереження. Обробка отриманих результатів виконана шляхом аналізу й синтезу, індукції й дедукції, порівняння, з застосуванням методів математичної статистики. При вивченні окремих питань застосовували спеціальні лабораторні фізико-хімічні, хімічні методи [2, 28, 29].

У даній публікації аналізуються проби ґрунтів, відібрані в 1957, 1962, 1966, 1987, 1992, 1998, 2007 роках, на початку і в кінці вегетаційного періоду в 5-кратній повторності. Інтервали добору

зразків - кожні 20 або 25 см пошарово до глибини 150-200 см. В пробах ґрунтів вивчали уміст гумусу, а також груповий і фракційний склад (за методом Тюріна), основні поживні речовини (рухомий фосфор за Мачигінім, калій - за методом Протасова й Гупінова) [1, 2, 5], а також водно-фізичні властивості зразків ґрунтів непорушеної структури.

Проби поливної води на вміст головних іонів, токсичних речовин (залишків пестицидів, біогенних речовин, важких металів) відбирали при кожному поливі у всі роки досліджень. Хімічний склад води досліджений за уніфікованими методами [31]. У воді визначали: рН - на іономірії ЕВ; CO_3^{2-} й HCO_3^- - об'ємним методом; SO_4^{2-} - комплекснометричним методом; Ca^{2+} и Mg^{2+} - трилонометричним методом; Na^+ й K^+ - методом полум'яної фотометрії; NO_3^+ - нітрато-вимірником НМ; NH_4^+ і P_2O_5 - колориметричним методом. Придатність води для зрошення визначали за методам іригаційної оцінки [4, 9-11, 25, 35], за співвідношенням умісту в воді різних хімічних речовин (мг-екв/дм³).

Визначення пестицидів у воді, ґрунті, сільськогосподарських рослинах проведено методами тонкошарової й газорідинної хроматографії [2, 5, 32].

Білкові речовини в рослинах визначали за методом Барштейна, сирий протеїн і азот - за К'ельдалем, жири - методом знежиреного залишку, сухі речовини - рефрактометрично [17, 29].

Математична обробка [14] даних врожайності, результатів експериментальних досліджень хімічного складу поливної води, фізико-хімічних властивостей ґрунтів проведена методами кореляційного, регресійного й дисперсійного аналізу з використанням стандартного пакета програм для ПК "Costat" і "Excel".

Результати досліджень і їх обговорення.

Морфологія ґрунтового профілю. На ІЗС розвинені, головним чином, чорноземи південні пілувато-глинисті, середньо- й важкосуглинкові, а також каштанові важко-, середньо- й легкосуглинкові ґрунти.

До початку зрошення товщина гумусових горизонтів чорноземів південних глинистих (ділянка 2) і важкосуглинкових (ділянка 1, 2, 3, 4, 5) складала 45-52 см, чорноземів південних середньо суглинкових - 57-64 см, чорноземів південних змитих - 30-45 см [8, 16]. Вміст гумусу коливався в межах 4,2-3,2 % з регресивно-аккумулятивним типом розподілу речовини в профілі. Цей тип розподілу гумусу в профілі характерний і для інших типів ґрунтів ІЗС. Реакція середовища ґрунтового розчину була близька до нейтральної (рН сольове 6,4-6,8). Карбонати залягали на глибині

50-70 см й мали прогресивно-грунтово-акумулятивний розподіл в профілі. Щільність складення ґрунту – 1,34-1,58 г/см³. Найменша вагова вологоємність – 29,1-22,7 %, капілярна вологоємність – 10,7-3,0 %. Ґрунти ділянки 1 на 2007 г. мають наступні горизонти (позначення за О.Н. Соколовським, табл. 1) [30]:

Н_{орн} 0-25 см – гумусовий горизонт, орний, темно-сірий, пухкий, пилювато-зернистий. Багато коренів рослин.

Н 26-51 см – гумусовий, того ж кольору, пухкий, зернистий, з дуже невеликою кількістю пилу. Рідкі світлі кротовини, нечисленні ходи дощових хробаків, ущільнений, перехід поступовий.

Нрі 52-75 см – гумусовий перехідний, буровато-сірий, донизу світлішає. Добре видно світлі й більш темні кротовини. Грубозернистий, ущільнений. Нижня границя сірого кольору яскрава.

Таблиця 1. Зміна товщини генетичних горизонтів чорнозему південного середньосуглинкового під впливом зрошення, см

Рік досліджень	Індекси генетичних горизонтів						Глибина скипання
	Но	Н	Нрі	Р(h)к	Рк	Ркс	
Чорнозем південний, "40-років Жовтня", ділянка 1							
1957*	0-20	21-32	33-61	-	62-150	-	61.0
1998	0-22	23-47	48-73	74-83	-	84-200	69,0
2007	0-25	26-51	52-75	76-85	-	86-200	73.0
Чорнозем південний, Миколаївська сільськогосподарська станція, ділянка 2							
1957*	0-20	21-36	37-64	-	65-150	-	68
1982	0-23	24-50	51-85	-	86-200	-	75
2007	0-27	28-53	54-87	-	88-200	-	78
Чорнозем південний, «Червоний прапор», ділянка 5							
1957*	0-23	24-33	34-59	-	60-150	-	55
2007	0-25	26-52	53-71	72-84	-	85-200	69

* - за М.Ф. Будановим

Р(h)к 76-85 см – темно-палевий, важкосуглинковий лес, із слабкими затіканнями структурними окремостями гумусований, з темними ходами коренів і кротовинами, ущільнений, грудкуватий, перехід поступовий.

Ркс 86-200 см і глибше – лес карбонатний, вторинно заселений, легкоглинистий, пористий, крупно-грудкуватий, щільний.

Темно-каштанові легкосуглинкові (ділянка 8), місцями слабо-вилужені ґрунти поширені на рівнинних і пологих схилах і неглибоких балках придніпровської частини масиву. Загальна товщина гумусу до початку зрошення складала 40-50 см, уміст гумусу коливався в межах 1,0-2,0 %. рН сольове 6,0-6,7, карбонати з'являлися на глибині 40-90 см. Щільність складення ґрунту різних ділянок ІЗС приведено на рис. 2.

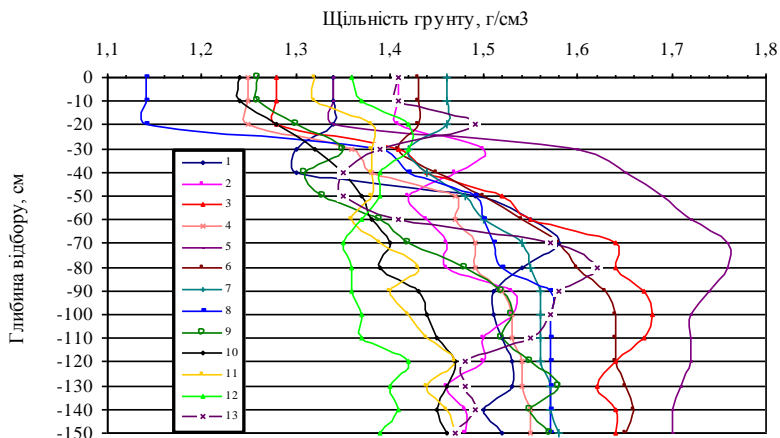

Рис. 2. Щільність складення ґрунтів ІЗС:

- 1 – чорнозем південний важкосуглинковий, радгосп «Червоний Прапор»;
- 2 - чорнозем південний важкосуглинковий, радгосп «40-років Жовтня»;
- 3 - чорнозем південний важкосуглинковий, радгосп «ХХ-з'їзду КПРС»;
- 4 - чорнозем південний важко суглинковий, радгосп «Маяк»; 5 – дерново-осолоділий ґрунт в заплаві Інгульця, радгосп «40-років Жовтня»; 6 – темно-каштановий середньосуглинковий ґрунт, радгосп ім. Кірова; 7 – лучно-чорноземний ґрунт, радгосп «40-років Жовтня»; 8 – болотно-лучний ґрунт, радгосп «40-років Жовтня»; 9 – лучно-чорноземна ґрунт, радгосп «Перемога»; 10 – темно-каштановий важкосуглинковий ґрунт, радгосп «Перемога»; 11 – темно-каштановий легкосуглинковий ґрунт, підсобне господарство Інституту землеробства південного регіону; 12 – каштановий середньосуглинковий ґрунт, радгосп «Приозерний»; 13 – темно-каштановий середньосуглинковий ґрунт, радгосп «Городній Велетень»

Морфологічний опис ґрунту тепер наступний:

Не 0-32 см – орний гумусово-акумулятивний горизонт, темно-каштановий, вологий, пилювато-грудкуватий, легкий суглинок, пухкий; багато залишків заораної стерні і коренів рослин. Перехід в наступний горизонт поступовий;

Нрі 33-42 см – гумусово-акумулятивний горизонт, темно-каштановий, зернистий, легкосуглинковий, ущільнений; багато коренів і червоточин. Перехід поступовий;

Phi 43-68 см – гумусовий верхній перехідний ілювіальний горизонт, каштановий, горіхуватий, легкосуглинковий, ущільнений, у верхній частині затікання гумусу; багато червоточин, зустрічаються кротовини з коренями рослин, перехід поступовий;

Phk 69-80 см – гумусовий нижній перехідний, палево-бурий, донизу брудно-палевий, видно добре гумусовані плями й язички, на глибині 55 см скипає від НСІ, багато коренів, перехід поступовий.

Pkh 81-128 см – карбонатний, палевий, горіхуватий, легкий суглинок, щільний, скипає; зустрічаються великі, але рідко розташовані зерна білозірки, корені рослин. Перехід поступовий;

Pk 129-200 см – палевий, тонкопористий, легкосуглинковий лес, скипає; до глибини 120 см зустрічаються корені (табл. 2).

Таблиця 2. Зміна товщини генетичних горизонтів темно-каштанового середньосуглинкового ґрунту, см

Рік досліджень	Індекси генетичних горизонтів						Глибина скипання
	He	Hpi	Phi	Phk	Pkh	Pk	
Темно-каштановий середньосуглинковий незрошуваний ґрунт, ділянка 11							
1937*	2-7	8-19	20-25	40-45	-	-	-
1951**	0-12	13-30	31-50	51-70	71-90	91-123	-
1983***	0-19,8	19,8-32	33-48	49-74	75-92	93-119	60,6
2001****	0-24	25-34	35-52	53-76	77-94	95-124	62,0
Темно-каштановий середньосуглинковий, зрошуваний ґрунт, ділянка 11							
1937*		3-10	18-25	32-39	-	-	-
1951**	0-20	21-34	35-50	51-70	71-85	86-122	-
1983***	0-29	30-38	39-53	54-88	89-118	119-168	73,0
2001****	0-33	34-45	46-58	59-94	95-127	128-183	79,5
Темно-каштановий легкосуглинковий ґрунт, ділянка 8							
1960 [33]	0-20	21-30	31-55	56-70	71-115	116-150	55
2007	0-32	33-42	43-68	69-80	81-128	129-200	76

Примітка: * - за Калачевим Б.А., ** - за Філіповою В.Н.;

*** - за Золотуном В.П., Ленец П.К., Захарченко Т.І., Кухтєєвою К.М.;

**** - за Лозовіцьким П.С., Шевелевим І. В.

Темно-каштанові середньосуглинкові, місцями слабко вилужені ґрунти (ділянка 9, 10, 11) поширені на рівнинній частині, пологих схилах і в неглибоких балках придніпровської частини масиву. Товщина гумусових горизонтів – 35-50 см, уміст гумусу – 1,5-2,5 %, карбонати на глибині 50-90 см, рН сольове 6,0-6,7, щільність ґрунту – 1,43-1,63 г/см³. Найменша вагова вологоємність – 24,2-22,8%, капілярна – 5,9-3,8 %.

Темно-каштанові важко-суглинкові ґрунти (ділянка 6) поширені на рівнинних ділянках плато й неглибоких балках. Загальна товщина гумусових горизонтів до початку зрошення складала 35-42 см, уміст гумусу – 2,0-3,4 %, карбонати з'являлися з глибини 47-86 см, рН сольове 6,4-7,0. Ґрунти тепер мають наступні горизонти:

H_{max} 0-23 см – гумусово-аккумулятивний горизонт, внизу слабо-елювіюваний, темно-сірий з буруватим відтінком, пухкий, пилюватий, перехід поступовий;

H_{pi} 24-45 см – верхній перехідний ілювіальний сірувато-бурий, ущільнений, горіхоподібної структури; перехід поступовий.

Phi 46-67 см – нижній перехідний, буровато-палевий, добре

гумусовані плями й язика, призмовидно-грудкуватий, щільний, важкосуглинковий, багато коренів, перехід поступовий.

Рк(h) 68-100 см - лес, слабкі затікання гумусу ходами коренів, темно-палевий, пористий, багато пухкої білозірки, перехід поступовий.

Рк 101-170 см і глибше – лес палевий, середньосуглинковий, пористий, щільний, з глибини 170 см з'являються кристали гіпсу.

Лучно-чорноземні важкосуглинкові (ділянка 1, 6) слабко-, середньо- й сильноосолоділі ґрунти на оглеєних лесах поширені на схилах до подів і днищ неглибоких подів. Гумусові горизонти до початку зрошення мали товщину 48-60 см, уміст гумусу коливався в межах 2,0-3,5 %, рН сольове 6,1-6,5, карбонати на глибині 60-100 см. Щільність ґрунту – 1,46-1,58 г/см³, найменша вагова вологоємність – 28,4-21,0 %, капілярна вологоємність – 11,2-3,1 %. Ґрунтовий профіль тепер описується наступним чином (позначення за О.Н. Соколовским) [30]:

HEGI 0-26 см – гумусово-акумулятивний, орний, темно-сірий у вологому стані, сірий у сухому, легкоглинистий, грудкувато-пилувато-пластинчастий, пухкий, пористий, оглеєний, пронизаний коренями.

HeGI 27-41 см – гумусовий, помітно – елювійований, глейовий, темно-сірий, вологий, легкоглинистий, дрібно-грудкувато-зернистий, ясні присипки SiO₂ на структурних окремостях, ущільнений, дрібно-пористий, зустрічаються залізисто-марганцеві бобовини, перехід ясний.

HIGI 42-69 см – гумусово-ілювіальний, глейовий, темно-сірий з коричневато-оливковим відтінком, свіжий, глинистий, призмовидно-брилистий, щільний, тріщинуватий, злитий, зустрічаються залізисто-марганцеві бобовини, рідкі корені, перехід поступовий.

PhiGI 70-86 см – нижній перехідний, глейовий, зі слабкими затіканнями ходами коренів, гумусований, у верхній частині темновато-сірий із оливково-зеленуватим відтінком, у нижній частині брудно-оливковий, сухий, глинистий, грудкувато-призмовидно-брилистий, щільний, злитий, у вологому стані грузлий і липкий, багато залізисто-марганцевих бобовин, у нижній частині рідкі щільні конкреції карбонатів, перехід поступовий (табл. 3).

РкGI 87-200 см і глибше – лес, глейовий, зверху темновато-оливковий, донизу оливковий, глинистий, до 100 см пухка білозірка, зустрічаються тверді конкреції карбонатів і дрібні залізисто-марганцеві бобовини. Ґрунти найбільш родючі, придатні для вирощування усіх сільськогосподарських культур, але вимагають внесення органічних, фосфорних і азотних мінеральних добрив.

Таблиця 3. Зміна товщини генетичних горизонтів лучно-чорноземного важкосуглинкового ґрунту, см

Рік досліджень	Індекси генетичних горизонтів					Глибина скипання
	HEGI	HeGI	HIGI	PhiGI	PkGI	
Лучно-чорноземний важкосуглинковий ґрунт, ділянка 6						
1951 [33]	0-20	21-32	33-55	56-75	76-160	78
2007	0-26	27-41	42-69	70-86	87-200	75
Лучно-чорноземний важкосуглинковий ґрунт, ділянка 1						
1957*	0-20	21-35	36-60	61-79	80-160	81
2007	0-27	28-42	43-68	69-87	88-200	79

* - за М.Ф. Будановим

Болотно-лучні сильноосолоділі ґрунти (ділянка 1) поширені на днищах глибоких подів. У ґрунтах до початку зрошення спостерігалось дуже виражене перерозподілення колоїдів в ґрунтовому профілі: елювіальний та ілювіальний горизонти. Глибина гумусових горизонтів складала 22-40 см, карбонати були зміщені на глибину 88-100 см і глибше. Щільність ґрунту – 1,14-1,57 г/см³, найменша вагова вологоємність – 27,8-23,0 %, капілярна вологоємність – 9,6-1,5 %.

До початку зрошення в ґрунтах виділяли три акумулятивних сільових горизонти – на глибинах 3,0-4,0, 5,0-6,0 і 12-15 м. Ґрунти високо-колоїдні, поглинаючий комплекс був насичений кальцієм на 80-88 %, уміст магнію незначний. Ґрунти слабокислі, гідролітична кислотність складала 1,5-2,2 мг-екв/100 г ґрунту. Ґрунти подових знижень вилужені сильніше, їх гідролітична кислотність складала 3,0-3,3 мг-екв/100 г ґрунту.

У природному стані ґрунти системи розвивалися в умовах автоморфного непромивного водного режиму і мали нормальний тип будови ґрунтового профілю з виділенням гумусово-акумулятивного, перехідного, карбонатного горизонтів і підстеляючої породи (табл. 1). Високі поливні норми, значна фільтрація води із каналів, важкий механічний склад ґрунтів і порід сприяли підняттю рівня ґрунтових вод с 9-13 м до 2,8-1,5 м після 10 років з початку зрошення. А це призвело до зміни типу водного режиму з авморфного непромивного на гідроморфний промивний, з переходом ґрунтів північно-східної частини масиву й на інших понижених ділянках із розряду чорноземів південних в лучно-чорноземні [20]. В той же час чорноземи південні, що прилягають до долини річки Південний Буг на заході, північному-заході зрошуваного масиву і темно-каштанові на терасах Дніпра (південь зрошуваного масиву) до цього часу перебувають в автоморфних умовах.

Тривале зрошення мінералізованою водою (0,7-3,5 г/дм³ і більше хлоридно-сульфатного й сульфатно-хлоридного натрієвого

складу) призвело до значних змін морфологічних характеристик і гумусового стану усіх типів ґрунтів ІЗС. Це відбилося перш за все на зсуві в глибину границь гумусового шару на 8-15 см, перехідного і більш глибоких шарів на 15-30 см, ущільненні ґрунтів, зменшенні пористості. Так, після 50 років зрошення границі генетичних горизонтів чорноземів південних (дослідна ділянка 1) були зміщені в глибину на 15-30 см (табл. 1). Границі переходів змінилися з поступових в нечіткі, розмиті й мають затікання. За товщиною гумусового горизонту чорноземи південні відносяться до середньотовстих.

Необхідно відзначити збільшення щільності усіх типів ґрунтів у перші 10-15 років зрошення, особливо верхнього 0-40 см шару. Потім наставала стабілізація щільності зрошуваних ґрунтів. В наступному відзначали незначні коливання щільності як в сторону збільшення, так і зменшення, що пов'язані з господарською діяльністю, вирощуваними культурами, глибиною обробітку ґрунту, внесенням меліорантів. Як приклад, приведу динаміку зміни щільності ґрунту чорноземів південних ділянки 1 (рис. 3). Збільшення щільності зрошуваних ґрунтів викликало зменшення пористості на 0,9-3,2 % (рис. 4).

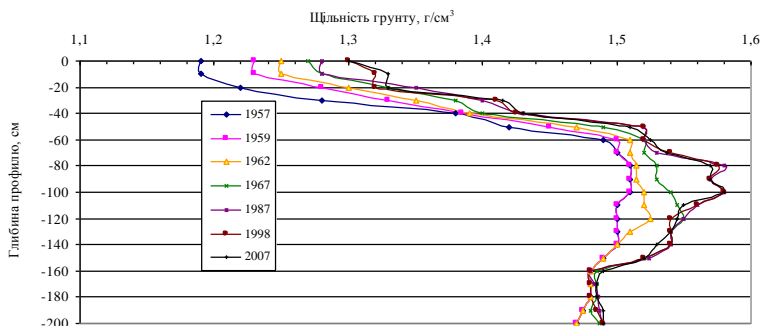

Рис. 3. Динаміка зміни щільності зрошуваних чорноземів південних (ділянка 1)

Більш значні зміни будови ґрунтового профілю і його морфологічних ознак відзначені на темно-каштанових ґрунтах радгоспу «Городній Велетень» (табл. 2).

Під впливом механізованого обробітку ґрунту, травопільних сівозмін, внесення мінеральних і органічних добрив, зрошення й тривалого сільськогосподарського використання товщина гумусового горизонту збільшилася з 25 см в 1930 р. до 52 см на незрошуваних ґрунтах і до 58 см - на зрошуваних в 2001 р. Але темно-каштанові ґрунти відносяться до малотовстих за товщиною гумусового горизонту. Горизонт гумусових натікань опустився вниз з 70 см в 1951 р. [32] до 76 см на незрошуваних ґрунтах на лесі і

до 94 см на зрошуваних в 2001. Нижня границя карбонатно-ілювіального горизонту ґрунтів зрушилася вниз на зрошуваних ґрунтах з 85 см в 1951 р. до 183 см - в 2001 р.

Уміст і запаси гумусу. Розподіл умісту гумусу в профілі чорноземів південних, зрошуваного масиву в 2007 г., приведено на рис. 5. Уміст гумусу в орному шарі цих ґрунтів низький [11, 28] і змінюється в межах 2,39-3,83 %, з глибиною знижується до 0,72-1,22 % в шарі 80-100 см. Загальні запаси гумусу чорноземів південних в орному шарі 60-102 т/га, в метровому - 189,5-291,7 т/га і характеризуються як низькі - і середні (табл. 4).

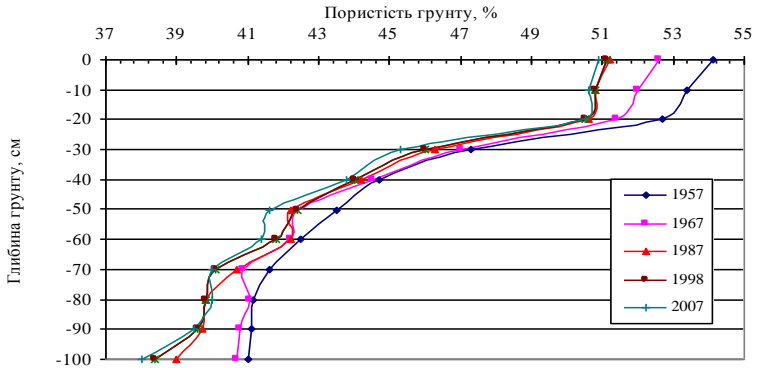

Рис. 4. Динаміка зміни пористості ґрунту (ділянка 1)

Таблиця 4. Запаси гумусу в метровому шарі чорноземів південних різних господарств на 2007 р., т/га

Шар ґрунту, см	Запаси гумусу в господарствах					Середнє по ІОС	
	1	2	3	4	5	зрошення	богара
0-20	73±5,4	82±12,0	85	66	78	77,4±10,5	81,8±11,7
20-40	52±5,7	60±7,4	65	45	53	55,8±8,2	68,2±7,3
40-60	41±7,2	45±4,9	49	36	49	43,4±6,6	39,0±4,1
60-80	33±5,4	35±5,6	39	33	37	34,9±5,4	23,1±3,5
80-100	27±4,2	29±5,3	32	28	30	28,3±4,7	18,6±1,8
0-100	226±24,8	250±33,3	270	208	247	239,8±32,2	229,7±26,7

Примітка: позначення ті ж, що й на рис. 5.

Уміст гумусу в орному шарі чорноземів південних радгоспу "40 років Жовтня" свідчить про регулярне зниження при зрошенні з 3,28 % в 1957 р. [8, 9] до 3,21 в 1962 [15], 2,95 в 1987, 2,94 в 1992 і до 2,92 % в 2007 р. В шарі 60-100 см відзначено постійне нагромадження гумусу, що є наслідком вилугування кальцію й міграції профілем ґрунту гумусових речовин, не закріплених мінеральною частиною й більш глибокою кореневою системою рослин при зрошенні.

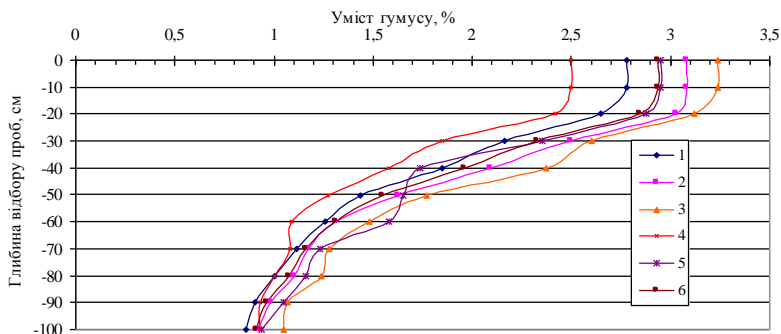

Рис. 5. Епюри умісту й розподілу гумусу в профілі чорноземів південних зрошуваних на 2007 р.: 1 – радгосп “40 років Жовтня”; 2 - Миколаївська сільськогосподарська дослідна станція; 3 – радгосп “ХХ з’їзду КПРС”, 4 – радгосп “Маяк”, 5 - радгосп “Червоний Прапор”, 6 – середньоарифметичне значення для зрошуваних чорноземів південних ІЗС

За даними [27], чорноземи, зрошені мінералізованими водами, що вміщують підвищені концентрації солей магнію й натрію, різко підвищують рухливість гумусу, а біохімічні процеси розкладання й трансформації органічної речовини приводять до формування гумусу, який відрізняється ознаками, властивими гумусу ґрунтів солонцевого типу ґрунтоутворення.

В цілому запаси гумусу в метровому шарі цієї ділянки постійно збільшувалися з 217 т/га в 1957 р. до 266,9 т/га в 2007 р. (табл. 5). Варто відзначити, що в часі запаси гумусу в шарі ґрунту 20-60 см не мали чітко вираженої тенденції: то зменшувалися, то збільшувалися. Шар ґрунту 60-100 см можна охарактеризувати, як зону акумуляції гумусових речовин, де їх запаси за 50 років зрошення вирости більш ніж в 2 рази з 31,2 до 63,2 т/га (табл. 5).

Аналогічні результати зміни запасів гумусу у часі отримані й при зрошенні чорноземів південних Миколаївської сільськогосподарської дослідної станції (табл. 5). Крім того, дослідження Махова Г.Г., проведені на цій ділянці в 1931 р. [23], свідчать про зниження умісту гумусу в верхньому тридцятисантиметровому шарі на 0,5-0,8 % (рис. 6) протягом 26-літнього їх сільськогосподарського використання без зрошення. В більш глибоких шарах Буданов Н.Ф. (1957), Мусієнко А.В. (1967), Лозовіцький П.С. (1982, 1998, 2007) відзначали нагромадження гумусу. Тенденція зниження умісту гумусу в орному шарі незрошуваних ґрунтів спостерігалася й пізніше з 3,72 % в 1957 р. до 3,17 % в 2007 р. Разом з тим відзначено його нагромадження в шарі 20-40 см і глибше на 0,02-0,22 %.

Таблиця 5. Динаміка зміни запасів гумусу в метровому шарі зрошуваних ґрунтів, т/га

Шар ґрунту, см	1957 [8]	1962[26]	1966[16]	1987	1992	1998	2007
Чорноземи південні, "40-років Жовтня" Снігірівський р-н							
0-20	78,1	80,3	79,4	75,5	76,4	77,1	80,8
20-40	64,0	62,6	61,1	61,5	62,0	68,7	70,4
40-60	44,7	45,9	48,0	44,1	45,6	48,9	52,5
60-80	16,6	16,9	19,3	29,1	30,0	31,2	31,9
80-100	13,6	14,6	16,1	24,3	26,5	29,3	31,3
0-100	217,0	220,2	223,9	234,5	240,6	255,2	266,9
Чорноземи південні, Миколаївська сільськогосподарська дослідна станція							
Шар ґрунту, см	1931[24]	1957[24]	1967[16]	1982	1992	1998	2007
0-20	103,2	86,2	85,9	84,8	81,6	84,3	82,4
20-40	73,0	57,1	63,0	67,3	73,4	78,1	77,3
40-60	36,8	44,9	47,6	51,2	52,9	56,2	55,2
60-80	21,5	17,9	21,6	26,6	26,6	31,0	36,2
80-100	14,9	14,5	20,7	26,3	27,1	30,2	33,4
0-100	249,4	220,6	238,9	256,3	261,5	279,8	284,4
Лучно-каштановий ґрунт, «Перемога»							
Шар ґрунту, см	1951[31]	1957[16]	1967[16]	1987	1992	1998	2007
0-20	83,3	82,9	79,6	75,8	74,2	75,3	76,8
20-40	70,4	69,7	67,7	65,3	62,8	65,3	68,0
40-60	47,0	46,9	46,9	46,6	46,5	47,2	48,1
60-80	45,4	45,2	45,5	46,7	47,3	47,9	49,0
80-100	35,0	35,0	36,5	37,1	38,4	39,0	39,9
0-100	281,3	279,8	276,3	271,5	269,2	274,6	281,8
Темно-каштановий ґрунт, підсобне господарство Інституту землеробства південного регіону							
Шар ґрунту, см	1951 [31]	1962	1967	1982	1993	1998	2007
0-20	59,9	62,1	59,4	57,0	57,3	58,2	59,4
20-40	43,1	42,6	40,7	36,6	33,4	34,4	36,3
40-60	30,7	30,6	30,8	28,8	28,8	30,1	30,3
60-80	23,1	23,4	24,2	24,4	26,1	26,9	27,2
80-100	16,2	17,1	18,2	19,5	20,9	22,3	22,6
0-100	173,0	175,7	173,3	166,1	166,4	171,9	175,7
Темно-каштановий ґрунт, «Городній велетень»							
Шар ґрунту, см	1937 [33]	1950 [33]	1967	1981	1990	2001	2007
0-20	47,0	64,3	-	70,4	71,2	71,8	72,1
20-40	36,2	57,1	-	59,5	60,9	62,1	62,7
40-60	27,9	33,0	-	39,7	40,3	41,2	42,1
60-80	16,2	18,9	-	25,1	26,6	29,4	29,7
80-100	14,1	16,7	-	24,1	25,7	27,6	28,2
0-100	141,3	190,0	-	218,7	224,8	232,1	234,8

Уміст гумусу в лучно-чорноземних ґрунтах зрошувальної системи мало відрізняється від його вмісту в чорноземах

південних і в верхньому 0-20 см шарі також низький і складає 3,3-3,6 %, знижуючись з глибиною (рис. 7).

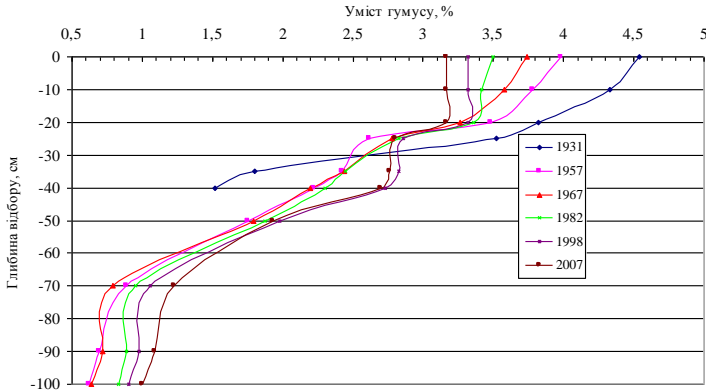

Рис. 6. Динаміка зміни вмісту гумусу в ґрунтах Миколаївської дослідної сільськогосподарської станції

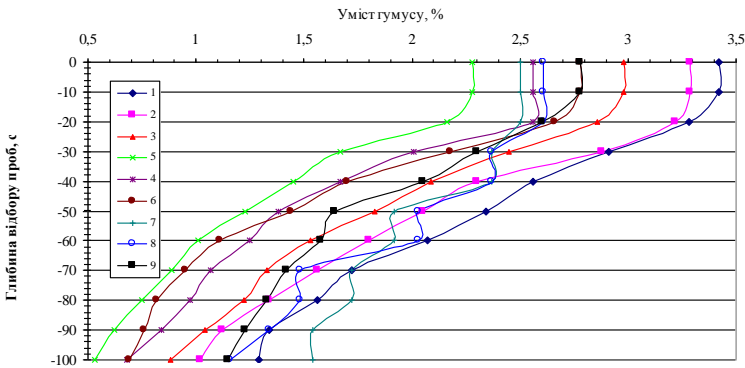

Рис. 7. Уміст гумусу в лучно-чорноземних, темно-каштанових і інших ґрунтах Інеульської зрошувальної системи на 2007 р.: 1 – лучно-чорноземний глинистий ґрунт “40-років Жовтня”; 2 - лучно-чорноземний глинистий ґрунт радгосп “Перемога”; 3 – темно-каштановий важкосуглинковий ґрунт радгосп “Перемога”; 4 – темно-каштановий середньосуглинковий ґрунт колгосп ім.

Кірова; 5 - темно-каштановий легкосуглинковий ґрунт, підсобне господарство Інституту землеробства південного регіону; 6 - темно-каштановий легкосуглинковий ґрунт, підсобне господарство Інституту землеробства південного регіону; 7 - темно-каштановий середньосуглинковий ґрунт радгосп “Білозірський”; 8 - темно-каштановий середньосуглинковий ґрунт “Приозерний”; 9 – болотно-лучний сильно осолоділий ґрунт “40-років Жовтня”

Уміст гумусу в темно-каштанових ґрунтах дещо нижчий, ніж у чорноземах південних і в орному шарі складає 2,28-3,0 % знижуючись з глибиною (рис. 7). Динаміку зміни умісту гумусу в

умовах зрошення темно-каштанових ґрунтів на одному із стаціонарів поблизу м. Херсона (підсобне господарство Інституту землеробства південного регіону) приведено на рис. 8.

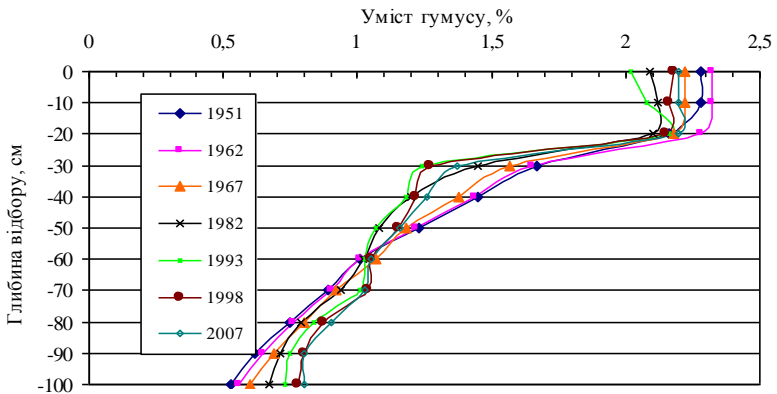

Рис. 8. Динаміка зміни вмісту гумусу в темно-каштановому ґрунті підсобного господарства Інституту землеробства південного регіону

Запаси гумусу в метровому шарі лучно-чорноземних ґрунтів системи середні й змінюються в межах 279-333 т/га, темно-каштанових (низькі-середні) - 173-291,8 т/га й лучно-болотних (середні) - біля 250 т/га (табл. 6). Профільний розподіл гумусу в метровій мінеральній товщі поступово убутний.

Таблиця 6. Запаси гумусу в метровому шарі лучно-чорноземних, темно-каштанових і болотно-лучних ґрунтів, т/га

Шар ґрунту, см	1	2	3	4	5	6	7	8	9
0-20	98	83	74	73	59	73	70	73	61
20-40	78	69	61	53	36	54	66	67	61
40-60	66	52	46	40	30	35	58	56	48
60-80	51	42	36	32	27	25	52	40	42
80-100	41	33	28	25	23	20	46	34	37
0-100	333	279	243	223	175	207	292	270	249

Примітка: позначення ті ж, що й на рис. 7

Фракційно-груповий склад гумусу

Груповий склад гумусу чорноземів південних радгоспу "40 років Жовтня", Миколаївської сільськогосподарської дослідної станції, темно-каштанових ґрунтів підсобного господарства Інституту землеробства південного регіону приведений в табл. 7.

Уміст С органічного в орному шарі чорноземів південних змінюється в межах 2,81-3,02 % і знижується з глибиною, а в темно-каштановому ґрунті - 1,81% (табл. 7), що дещо нижче, ніж в

аналогічних цілинних ґрунтах цього горизонту заповідника «Асканія-Нова» за даними Крупського Н.К., Полупана Н.І. [6]. Але в більш глибоких шарах зрошуваних ґрунтів уміст С органічного перевищує аналогічні показники цілинних темно-каштанових ґрунтів.

Таблиця 7. Груповий склад гумусу, % до загального органічного С

Назва показників	Глибина відбору зразків, см			
	0-20	20-30	30-45	45-55
Чорнозем південний, радгосп "40 років Жовтня"				
Загальний уміст гумусу	3,09	2,62	1,51	1,22
Валовий азот	0,162	0,151	0,113	0,096
С органічний в ґрунті	2,81	1,98	1,25	0,73
С гумінових кислот (% від ГК):	37,90	35,20	25,40	21,20
вільних і зв'язаних з рухомими R ₂ O ₃	39,80	14,30	2,70	0
зв'язаних з Са	60,20	85,70	97,3	100
С фульвокислот (% від ФК):	10,70	10,10	14,40	16,40
С залишку	51,40	54,70	60,20	62,40
Сгк/Сфк	2,98	3,09	1,56	1,17
С/Н	19,1	17,3	13,3	12,7
Сгк/Сзаг	37,9	35,7	25,4	21,2
Чорнозем південний, Миколаївська сільськогосподарська дослідна станція				
Загальний уміст гумусу	3,42	2,97	2,39	2,08
Валовий азот	0,21	0,19	0,18	0,17
С органічний в ґрунті	3,02	2,45	1,86	1,74
С гумінових кислот (% від ГК):	36,80	35,20	24,70	20,60
вільних і зв'язаних з рухомими R ₂ O ₃	39,10	28,20	5,60	4,70
зв'язаних з Са	60,90	71,80	94,40	95,30
С фульвокислот (% від ФК):	12,30	13,30	14,60	17,20
С залишку	50,90	51,50	60,40	61,20
Сгк/Сфк	2,74	2,50	1,69	1,20
С/Н	14,38	12,89	10,33	10,23
Сгк/Сзаг	36,8	35,2	24,7	20,6
Темно-каштановий ґрунт, підсобне господарство Інституту землеробства південного регіону				
Загальний уміст гумусу	2,68	2,20	1,74	1,20
Валовий азот	0,161	0,16	0,13	0,09
С органічний в ґрунті	1,81	1,44	1,16	0,69
С гумінових кислот (% від ГК):	34,80	33,30	29,90	30,80
вільних і зв'язаних з рухомими R ₂ O ₃	56,70	40,30	16,40	12,30
зв'язаних з Са	43,30	59,70	83,60	87,70
С фульвокислот (% від ФК):	19,70	18,60	18,20	19,30
С залишку	45,50	50,10	51,90	49,90
Сгк/Сфк	1,76	1,79	1,64	1,59
С/Н	11,24	9,00	8,92	7,67
Сгк/Сзаг	34,80	33,30	29,90	30,80

Вміст гумінових кислот в орному шарі чорноземів південних зрошуваних складає 36,8-37,9 % від загального вмісту вуглецю. Уміст гумінових кислот в темно-каштанових ґрунтах орного й підорного шару Інгулецької зрошувальної системи 34,8-29,9 %, що також дещо вище, ніж в аналогічних цілинних ґрунтах заповідника «Асканія-Нова».

Вміст фульвокислот в гумусі ґрунтів складає 10,7-17,2 % і збільшується з глибиною, що приблизно відповідає вмісту в цілинних ґрунтах заповідника.

Збагачення гумусу азотом (C:N) чорноземів південних - дуже низька, темно-каштанових ґрунтів - середня.

Ступінь гуміфікації органічної речовини чорноземів південних в шарі 0-30 см - висока, нижче - середня, темно-каштанових ґрунтів - висока.

За показниками, приведеними в таблиці 6, гумус чорноземів південних в шарі 0-45 см відноситься до гуматного типу, а нижче - до фульватно-гуматного, темно-каштанових ґрунтів - фульватно-гуматного.

Висновки

1. Після 50 років зрошення границі генетичних горизонтів ґрунтів зміщені в глибину на 15-30 см. Границі переходів нечіткі, розмиті й мають затікання. За товщиною гумусового горизонту всі ґрунти відносяться до середньотовстих.

2. У процесі тривалого зрошення ґрунтів відзначено збільшення щільності складення й зменшення їх пористості.

3. При зрошенні й на багатьох ділянках без зрошення вміст гумусу в орному шарі знижувався. Разом з тим на зрошуваних ґрунтах відзначено його нагромадження в шарі 60-100 см. В цілому, запаси гумусу в шарі ґрунту 0-100 см за роки зрошення зросли.

4. Порівняння динаміки запасів гумусу у профілі ґрунтів Інгулецької зрошувальної системи з використанням мінералізованої води Інгульця з запасами гумусу у ґрунтах зрошуваних водою річки Дніпро (радгосп «Городній Велетень») свідчить про негативний вплив мінералізованих вод на накопичення гумусу у верхніх шарах ґрунту. Це пов'язано з вилуговуванням з ґрунту карбонатів кальцію при поливі водою Інгульця і міграцією гумусу незакріпленого мінеральною частиною у більш глибокі шари. При зрошенні водою Дніпра процеси вилуговування кальцію з темно-каштанового ґрунту менш значні.

5. Вміст і запаси гумусу в верхньому орному горизонті низькі; в шарі 0-100 см - середні; профільний розподіл гумусу в метровій мінеральній товщі поступово убуває; збагачення гумусу азотом (C:N) чорноземів південних – надзвичайно низьке; ступінь гуміфікації органічної речовини чорноземів південних в шарі 0-30

см - високий, нижче - середній; тип гумусу чорноземів південних в шарі 0-45 см - гуматний, нижче - фульватно-гуматний, темно-каштанового ґрунту у всьому профілі - фульватно-гуматний.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агрохимические методы исследования почв. М.: Наука, – 1975. – 656 с.
2. Александрова Л.Н., Найденова О.А. Лабораторно-практические занятия по почвоведению. Л.: Колос, – 1976. – 280с.
3. Александрова Л.Н. Органическое вещество почвы и процессы его трансформации. Л.: Колос, – 1980. – 287с.
4. Антипов-Каратаев Н.И., Кадер Г.М. Методика мелиоративной оценки оросительных вод. М., Почвоведение, – № 2, 1959,– с. 96-100.
5. Аринушкина Е.В. Руководство по химическому анализу почв. Изд. 2-ое, переработанное и дополненное. М.: Изд-во МГУ, – 1970. - 630 с.
6. Атлас почв Украинской ССР // Под ред. Крупского Н.К., Полупана Н.И. К.: Урожай,– 1979. – 160 с.
7. Берестецкий О.А. Методы определения токсичности почв // Микробиологические и биохимические исследования почв. Материалы научной конференции по методам микробиологических и биохимических исследований почв, состоявшейся в г. Киев 28-31 октября 1969 г. Киев : Урожай, 1971. – С. 239-243.
8. Буданов М.Ф., Мошинська І.К. Вплив зрошення на ґрунтові та гідрогеологічні умови Інгулецького масиву // Зрошення, вип. 81/7. Держсільгоспвидав УРСР, – 1962. - С.4-27.
9. Буданов М.Ф. Система и состав контроля за качеством природных и сточных вод при использовании их для орошения. Киев.: Урожай, – 1970. – 48 с.
10. Ведомственный нормативный документ. Качество воды для орошения. Экологические критерии. Государственный комитет Украины по водному хозяйству. ВНД 33-5..5-02-97. Введен с 01.04.1998 г. Харьков., – 1998. - 15 с.
11. Государственный стандарт Украины. Качество природной воды для орошения. Агрономические критерии. ДСТУ 2730-94. Введенный с 1.01.1995 г. Киев., – 1994. - 14 с.
12. Гришина Л.А. Гумусообразование и гумусное состояние почв. М.: Изд-во МГУ, –1986. – 242 с.
13. Довідник про розвиток меліорації земель і водного господарства в Українській РСР за 1966-1985 р. Київ. Держагропром УРСР, Мінводхоз УРСР. – 1986. – 154 с.
14. Доспехов Б.Ф. Методика полевого опыта М.: Колос.– 1968.– 336 с.

15. Екологічна оцінка якості поверхневих вод суші та естуаріїв України: Методика. КНД 211.1.4.010.94.-К., 1994.-37с.
16. Изменение мелиоративно-гидрогеологических условий водораздельных массивов под влиянием орошения. Коллектив авторов под руководством В.Г. Ткачук. К., Урожай,–1970.-248 с.
17. Кононова М.М. Органическое вещество почвы, его природа, свойства и методы изучения. М.: АН СССР. – 1963.– 314с.
18. Лозовицкий П.С. Обоснование необходимости химической мелиорации поливной воды Ингулецкой оросительной системы // Гидротехника и мелиорация в Украине. Киев., ИГиМ, 1993, – Вып. №2. – С.128-137.
19. Лозовицкий П.С., Шевель І.В. Хімічний склад поливної води Інгулецької зрошувальної системи // Водне господарство України. 2000, – №1-2. – С.6-9.
20. Лозовицкий П.С., Каленюк С.М. Изменение свойств южных черноземов при длительном орошении минерализованными водами. // Почвоведение. 2001. – № 4. – С. 478-495
21. Лозовицкий П.С. Вплив 40-річного зрошення мінералізованою водою на хімічний склад ґрунтового покриву Інгулецького масиву // Меліорація і водне господарство. – Вип. 91. 2004. – С.193-208.
22. Лозовицкий П.С. Зміна властивостей черноземів південних при тривалому зрошенні мінералізованою водою в умовах глибокого залягання рівня ґрунтової води // Гідрологія, гідохімія і гідроекологія. 2005. Т.8. Київ. Ніка-Центр.– С.–62-73.
23. Лозовицкий П.С., Копілевич В.А., Чеботько К.О., Косматий В.Є, Коротких Д.І. Комплексна оцінка якості води річки Інгулець з метою зрошення й сільськогосподарського водопостачання / Аграрна наука і освіта. 2008. № 5-6. – с. 37-50.
24. Махов Г.Г. Агро-виробнича характеристика ґрунтів зони бавовносіяння УРСР. Київ-Полтава. – 1937. – 144с.
25. Можейко А.М., Воротник Т.К. Гипсование солонцеватых каштановых почв УССР, орошаемых минерализованными водами // Тр. Укр. НИИ почвоведения, т. 3, – с. 111-208.
26. Мусиенко А.В. Влияние оросительной воды на засоление и осолонцевание почв Ингулецкого массива // Мелиорация и водное хозяйство. К., – 1968. – Вып. 9. - С.69-77.
27. Муха В.Д., Васильева Л.Н., Куцыкович М.Б., Мусса К.Ф. О малонатриевой солонцеватости почв// Почвоведение. 1984.– № 2. – С.77-81.
28. Орлов Д.С., Гришина Л.А. Практикум по химии гумуса М.: Изд-во МГУ, – 1981. – 360 с.
29. Радов А.С., Пустовой КВ., Корольков А.В. Практикум по агрохимии. М.: Колос, – 1978. – 351 .

30. Соколовський О.Н. Курс сільськогосподарського ґрунтознавства. К. Держсільгоспвидав УРСР. – 1954.
31. Справочник агрогидрологических свойств почв Украинской ССР. / Под ред.. А.А. Мороз. Л.: Гидрометеоиздат. 1965. – 550 с.
32. Унифицированные методы анализа вод./ Под общ. ред. Лурье Ю.Ю. М.: Химия, – 1973. - 253 с.
33. Филиппова В.Н. Почвенные процессы при орошении темно каштановых почв южной Украины // Влияние длительного орошения на процессы почвообразования и плодородие почв. М.: Изд-во АН СССР, – 1955. – С. 87-114.
34. Фокин А.Д. Определение коэффициента гумификации органических веществ в почве изотопно-индикаторным методом / Докл. ВАСХНИЛ. - 1981. - № 9. – С. 20-22.
35. Циркуляр № 969 Департамента сельского хозяйства США. Классификация оросительной воды (сокр. пер. с англ.). 1955.
36. Lozovitskii P.S. Variance Analysis of the Chemical Composition of Irrigation Water in Southern Ukrainian Regions. / Interperiodika, Great Britain, Birmingham, AL, ETATS-UNIS. Eurasian soil science.– 2003. – Vol. 36, no 12, – pp. 1334-1344.
37. Losovitskii P.S. and Bilai. Effect of Chemical Ameliorants on the Chemistry of Surface Water Used for Irrigation // Oxford-Cambridge/ MA. USA/ Ingenta connect. Joint Commission Perspectives, Volume 28, Number 7, – July 2008 , – pp. 1-16(16)

УДК: 631.42 : 631.5 : 631.6 / 477. 72 /

ВПЛИВ СПОСОБІВ ОБРОБІТКУ НА ПОКАЗНИКИ РОДЮЧОСТІ ТЕМНО-КАШТАНОВОГО ҐРУНТУ І УРОЖАЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР

МАРКОВСЬКА О.Є., канд. с.-г. наук

Інститут землеробства південного регіону НААН України

Постановка проблеми Наукою і практикою сільськогосподарського виробництва доведено, що витрати на проведення агротехнічних заходів, пов'язаних з обробіткою ґрунту при вирощуванні зернових колосових, складають 20-25%, а просапних культур – 35-40%, з яких від 3 до 10% припадає на основний обробіток ґрунту [4]. Але, не дивлячись на невисоку дольову участь в структурі витрат на технології вирощування с.-г. культур, основний обробіток ґрунту є фоном для дії таких агротехнічних факторів, як сорти та добрива, захист рослин і ґрунту, правильне чергування культур в сівозміні тощо. Тому